

Europos Sąjungos raidos tendencijø ir perspektyvø klausimu

Alfonsas Vaišvila

*Lietuvos teisės universitetas,
Teisės filosofijos katedra,
Atėities g. 20,
LT-2057 Vilnius,
el. paštus tfk@ltu.lt*

Straipsnyje aptariami veiksniai, kuriantys šiuolaikinę Europos Sąjungą, ir kartu tuose pačiuose veiksniuose įvelgiamos pagrindinės grėsmės jos ateičiai. Aiškina-masi, kokios galimybės slypi teisėje stabilizuojant šią Sąjungą ir garantuojant jos raidą, ypač negausio tautø – Europos Sąjungos nariø teisės. Atskleidžiamas socialinės teisinės valstybės kaip Europos Sąjungos ideologinio, teisinio pagrindo vidinis prieštarumas: pernelyg toli siekianti žmogaus teisio sauga apibrėžiama kaip naujai kylanti grėsmė toms pačioms žmogaus teisėms.

Raktažodžiai: Europos Sąjunga, teisinė valstybė, teisės viešpatavimas, „atvirø durø“ politika, ekonominio veiksnio primatas, teisinis personalizmas, valdymo palenkimas teisei

Bendra Lietuvos politinio, socialinio gyvenimo vertybinė orientacija, atrodo, akivaizdi – Vakarai ir jø vertybiø sistema. Bet žinodami, kad einame á Vakarus, ar žinome, kur eina Vakarai? Ar galima patikėti savo likimà kitiems, gerai nežinant, kur tie „kiti“ eina ir kur su jais bus nueinama? Juk iki šiol Vakarai ėjo ne tik á neregėtà žmogaus išaukštinimà, išlaisvinimà, bet ir á neregėtà to paties žmogaus nuopuolà, ágijusà fašizmo, genocido, dviejø barbariškiausio pasaulinio karø pavidalus ... Todėl „ėjimas á Vakarus“ dar vienareikšmiai neatsako á klausimà, kur iš tiesø einama.

Todėl ieškodami ne tik judėjimo krypties, bet ir jo turinio susiduriame su iki šiol neregėtu pagal turinà ir mastà reiškinium – vieningos Europos, kurios nare artimiausiu metu tapsime, kūrimu. Šiuo procesu domisi ne tik Europos tautos: kaip keisis Europos ir pasaulio tautø gyvenimas, veikiant šiai integracijai, kà iš jos tikisi laimėti kiekvienas jos dalyvis: tauta ir pilietis?

Eurointegracijos, kaip ir kiekvieno žmoniø kūrimo, pasekmės nėra vienareikšmės: ji savyje slepia ne tik gerai žinomà gerà, bet ir tam tikras grėsmes, kuriø konkretūs pavidalai dar nėra aiškiai išsikristalizavę ir todėl prognozuojama, kaip tautos turi būti pasiruošusios jas pasitikti, valdyti. Prognozuoti bet kuriø procesø atėitá visada rizikinga. Tam reikia, kaip teigia Michael Barber, begalės pagrastø sprendimø ir gali paaiškėti, kad spėjimai nėra pagrasti. Tačiau geriau stengtis nors kiek nuspėti atėitá negu tiesiog jos laukti. Ir iš tiesø – mokslas, kuris nesiekia numatyti procesø raidos, yra tiesiog nereikalingas, nes stebėti, registruoti bei komentuoti ávykius ámanoma kiekvienam asmeniui.

Pažastame tik tam, kad numatytume ir veiktume, o veikiamo, kad valdytume mūsų likimà lemianėias jėgas.

Aptarti šá itin sudėtingà tiek turinio, tiek apimties požiūriu klausimà ribotos apimties straipsnyje vargu ar ámanoma, todėl pateiksime tik nuorodas á kai kurias eurointegracijos tendencijas, kurios, mano nuomone, gali būti daugmaž tipinės tos integracijos dabarėiai ir netolimai ateičiai.

Iš tokiø tendencijø pažymėtinos:

- 1) ekonominio veiksnio pirmavimas, palyginti su politiniu, nacionaliniu veiksmiu,
 - 2) „atvirø durø“ politika,
 - 3) eurointegracija kaip ruošimasis dezintegracijai,
 - 4) polinkis á federalizmà ir biurokratinio tendencijø augimas,
 - 5) orientacija á teisės viešpatavimo principà,
 - 6) zoocentrizmo budimas šiuolaikinio humanizmo gelmėse,
 - 7) demokratijos transformavimosi á neformalizovtà autoritarizmà galimybė ir kt.
- Aptarsime tik kelias iš jø.

1. EKONOMINIO VEIKSNIØ PRIMATAS

Stojant á Europos Sąjungà (ES), pirmiausia svarbu žinoti, kiek stabili ir perspektyvi ši Sąjunga, kuri, kaip minėta, yra neprecedentinis Europos istorijoje atvejis, kai vos ne visa Europa virsta žmoniø, kapitalo, prekiø laisvo judėjimo bei valstybiø glaudžiausio bendradarbiavimo erdve. Tai tapo ámanoma tik todėl, kad vertybiø sistemoje á pirmà vietà pagaliau buvo iškeltas ne politinis, tautinis, o ekonominis

veiksnyms kaip visoms tos Sąjungos narėms vienodai reikšmingas ir dėl to ne skiriantis, o jungiantis tautas. Tai rodo, jog šia integracija siekiama ne viešpatavimo, o bendradarbiavimo. Nacionalinio, politinio veiksnio palenkimu ekonominiams tikimasi garantuoti ilgalaiką Europos Sąjungos narių – valstybių ekonominę gerovę, šia gerove tos valstybės tikisi vienaip ar kitaip išspręsti pagrindines savo socialines problemas, palaikyti laisvą žmogaus asmenybės sklaidą, demokratinių struktūrų bei integracijos stabilumą. Dabarties rezultatai, regis, duoda pagrindą šiems lūkesčiams. Ir tai daro Europos Sąjungą išoriškai didingą, patrauklią ir, regis, tvirtai einančią teisingu keliu.

Bet ar šios tendencijos gali būti apibūdinamos tik vienareikšmiai, ar savyje šis gėris neugdo jėgų, kurios artimiausioje ateityje gali daryti tą patį gerą problematiką ar net pavojingai ją pasikėsinti? Besiplečiančios Europos Sąjungos tolesnė raida, manau, darys problematiką būtent tie veiksniai, kurie šiandien kuria Europos Sąjungą, daro ją patrauklią ir rezultatyvią.

2. „ATVIRŲ DURŲ“ POLITIKA

Kitas eurointegracijos privalumas, skirtas ekonominio veiksnio pirmumui garantuoti, yra „atvirų durų“ politika prekėms, žmonių, kapitalui. Be šios politikos eurointegracija kaip ekonominė sąjunga būtų neįmanoma. Tačiau šio veiksnio išplėtojimas netolimoje ateityje, manau, neišvengiamai ims formuoti savo antipodą – „uždarytą“ arba „smarkiai privertę durų“ politiką, nes sienų ir socialinių struktūrų atvirumas dėl žalių kultūrinės raidos netolygumų skatina ir skatins vienpusį žmonių judėjimą – žemesnio pragyvenimo lygio rytinių Europos Sąjungos valstybių, taip pat Azijos ir Afrikos regionų gyventojų migraciją į Vakarų Europos dalis (ši migracija jau vyksta). Griuvus pasaulinei socializmo sistemai, išnyko politiniai varžtai, trandė daugelio pasaulio žmonių migravimą. Ir tai keičia situaciją pasaulyje. Į Vakarų dalis dides skaičius ne tik ekonominių, bet ir politinių emigrantų iš Azijos, Afrikos regionų dėl tose šalyse vykstančių politinių kovų (kur skurdas, ten aštresnės ir politinės kovos). Nemažai Rytų ir Centrinės Europos žalių gyventojų ieško darbo ir Vakaruose, ten didins žmonių tankumą ribotoje erdvėje, mažins vietos gyventojų galimybes sėkmingai (esant mažesnei konkurencijai) imtis verslo – paaštirs tose šalyse verslo konkurencijos, nedarbo, nusikalstamumo problemas.

Visa tai kels tam tikrą vietinių gyventojų priešidukumą atvykėliams ir ypač jų skaičių didinančiam „atvirų durų“ politikai, vienodą teisę užsieniečiams pripažinimo politikai. Šia tendencija jau dabar konstatuoja kai kurie autoriai. Vokietijos prof. Helmut Schmidt rašo: po to, kai subyrėjo sovietinis blokas, ypač po to,

kai Kinija atsivėrė pasauliui, žmonėms, dalyvaujančioms konkurencinėje kovoje atviroje pasaulio ekonomikos erdvėje, padvigubėjo [...] Ši globalizacija ves prie naujos, iki šiol neįnatos konkurencijos. Daugės bandymų imtis jėgos politikos, siekiant apgauti kitus ir pirmąti šioje pasaulinėje konkurencinėje kovoje“ [1: 75]. Kai kuriuose ES žalių visuomenės sluoksniuose jau formuojasi tam tikras nepalankumas naujoms ES kandidatėms-valstybėms, pastarąsias vadinant „grupe savanaudių, egocentrikų, rūpesčių kėlėjų, kurie tikisi, kad narystė ES ir NATO pakels jų ekonomikos ir saugumo lygį“. ES narių senbuvių gyventojai baiminasi, kad naujai atėjusios šalys pablogins senųjų narių-valstybių ekonominę padėtį Ši tendencija jau pastebima Austrijoje, Prancūzijoje, Danijoje, kur rinkimuose ir valdžios struktūras didelio populiarumo sulaukia politikai (Heideris, Lipenas), kritikuojantys „atvirų durų“ politiką. Be to, sunkiai atremiamu „atvirų durų“ politikos oponentu visuomenės akyse gali tapti ir grėsmingai aktyvėjantis naujas reikiškynys – tarptautinis terorizmas, kuris darosi sunkiai atveikiamas „atvirų durų“ politikos sąlygomis. Ši politika leidžia teroristams staiga pasirodyti visur ir, smogus smūgą, tuoj pat išnykti besienėje erdvėje.

Tai gali pažadinti visuomenėse ekonominiu veiksniumi slopinamas atsiribojimo, atsiskyrimo, nacionalinio uždarymo tendencijas, kuriose stiprės priešidukumo „auslenderiams“ politika ir reikalavimai jų spręsti radikalėmis priemonėmis – „gryninti tautas“, kur tautos grynumas bus suvokiamas kaip jų saugumas, normalus žmogiškas gyvenimas. Tai gali būti pagrindas formuoti radikalų judėjimui, reikalaujančiam neįleisti į šalį užsieniečių, riboti jų teises šalyje, vykdyti jų atpylgiu išvairojo iš šalies politiką, kuri gali prasidėti nuo buitinio, gatvių smurto, nuo atviros ar maskuotos diskriminacijos priimant ir darbą ir t. t.

Bet tai nebus lengva padaryti, nes „auslenderiai“ – auganti jėga fizine, ekonomine, politine organizacine prasme: vis daugiau jų bus gavusių Vakarų žalių pilietybę, asitvirtinusio versle, švairiose organizacijose, vis daugiau liks jų palikuonių, kurie tose valstybėse jau bus gimę ir ryžtingai priešinsis bet kuriam jų ir jų tautiečių diskriminavimui. Todėl augs ne tik puolanėjų, bet ir besiganėjų skaičius bei jų agresyvumas; „besiganėjų“ šalyse, ypač tarp jaunimo gali atgimti „duėjų“, „hitlerių“ ir su jais susijusio rasizmo populiarumas (Vokietijoje jau aktyvėja neonacistai prieš ten gyvenančius turkus). Nemažai imigrantų Vakarų šalyse nesiekia integruotis į tų žalių kultūrą. Tai gali paskatinti naują žmonių susipriešinimą tautinės, rasinės, religinės priklausomybės pagrindu, t. y. tų vertybių, kurios šiandien yra nuslopintos, užgoptos, nustumtos ir antrą vietą, ekonominio veiksnio pirmavimo sėkmės. Nacionalizmas gali atgimti ne kaip pats savas vertybės, ne kaip rasizmo apraiška, o kaip savo eko-

nominio teisio konkreioje dalyje organizuoto gynomio forma. Jo agresyvumà pirmiausia skatins ekonominis gerovis smuktis.

Europos Sąjungos dalys jau diandien suvokë ekonominio emigrantø grësma ir pried juos uþsklendþia duris. Bet tos durys dar atviros politiniams imigrantams. Taèiau dël to paèio prieþasèio Vakarams teks perþiurëti ir savo politinio prieglobsèio politikà, t. y. perþiurëti jà siaurimo linkme. Bet tada padidës nelegalio emigrantø srautas, jiems stabdyti ir juos siuntinëti atgal á tëvynà jau dabar Vakarø dalys iðleidþia milijonines sumas, kurios reikalingos savo þmoniø gerovei palaikyti ir kelti. Be to, kliuèio sudarymas imigrantams ávaþiuoti reikalauja aktyvizuoti sienø ir vidaus santykiø, ypaè darbo santykiø kontrolà. Tai skatins ðalies vieðojo gyvenimo biurokratizacijà, be to, ði kontrolë ið vidaus veiks pried integracinius procesus, þmogaus teisiø saugà, pried kurià protestuos jau tose dalyse gyvenantys imigrantø tautieèiai ir menkins jos rezultatyvumà. Migracijos problema, inspiruojama demokratijos plëtros á naujus pasaulio regionus, jau diandien ágyja pasaulinà mastà.

Taigi su demokratijos plëtra neiðvengiamai ateina nauja tautø kraustymosi era, skatinama tautø kultûrinis plëtros netolygumø bei politinio suvarþymø silpnëjimo. Ði tendencija jau diandien keièia pasaulà ir jo tvarkà, ji kësinsis ir á Vakarø ekonominis gerovis ir jà ávirtinanèio politinio struktûrø stabilumà. Kultûros netolygumai siekia iðsilyginti, patraukiant ne tik elementaresnà prie sudëtingesnio, atsiliekan-tà– prie klestinèio, bet ir atvirkðèiai. Ðio proceso vidinis prieðtarinumas kaþkuriam laikui vers Vakarø gerovà vidutine gerove. O su ðia tendencija bus sunku taikstyti vietos gyventojams.

Todël tas pats ekonominis veiksnys ir jà skatinanti „atvirø durø“ politika, kurie kà tik jungë tautas, slopino nacionalinà uþdarumà, këlë þmoniø gerovè ir jø teisiø saugumà, kûrë Europos regione glaudø bendradarbiavimà ir santarvè, ilgainiui ims daryti neigiamà poveikà Ekonominio veiksnio pirmavimas formuos savo antipodo nacionalinio veiksnio pirmavimà su visomis ið to iðplaukianèiomis pasekmëmis. Ir tai radikaliai keis situacijà arba reikalaus naujai perþiurëti ekonominio ir nacionalinio veiksnio santykà Europos integracijoje ir politikoje. Nacionalumo pirmumas èia iðkils kaip priemonë ekonominio veiksnio rezultatyvumui padidinti, nes bus kalbama jau ne apie europinà, o apie lokalinis (vokiðkos, prancûziðkos ar kitokios) gerovis erdvè.

Siekiant valdyti ðias tendencijas, Europos Sąjungai teks veikti pagal sunkiai sprendþiamà socialinio atvirumo ir uþdarumo dialektikà, nuo to labai priklausys Europos Sąjungos ateitis ir kokybë. Jau diandien kai kurios Vakarø dalys siekia 7–8 metams ap-

riboti darbo jëgos judëjimà ið naujai á ES ástojusio ðalio á Vakarø dalis.

Ðinoma, visam ðiam procesui galima alternatyva. Imigrantø spaudimas Vakarø ðalims gali bûti pristabdytas arba net pasuktas atgal, jei á tas dalis, ið kuriø dabar labiausiai emigruojama á Vakarus, Vakarø dalys bandys nukreipti investicijas, ten kurti naujas darbo vietas, infrastruktûras ir taip stabilizuoti tø regionø gyventojø sëslumà. Bet ar tai neatsilieps uþimtumo mastui ir þmoniø gerovei tø valstybiø, ið kuriø iðplauks investicijos? Pastarøjø eksportas maþins þmoniø uþimtumà „metropolijose“, o investicijø priëmimo dalyse padidins tø ðalio konkurencines galimybes pasaulinise rinkose ir tai skatins antràjà nedarbo bangà kapitalà eksportuojanèiose dalyse.

3. PALANKIO SÀLYGØ ORGANIZUOTAM NUSIKALSTAMUMUI KÛRIMAS

Kita vertus, „atvirø durø“ ir integracijos politika sustiprins organizuotà ir apskritai nusikalstamumà, nes ði politika atveria didesnè ir palankesnè agresyviø asmenø veiklai erdvè. Esant maþesnei sienø kontrolei ir nykstant ávairio licencijø sistemai, jie galës lengviau verstis savo tradiciniais verslais (kontrabanda, narkotikø prekyba, prostitucijos organizavimu ir prekyba þmonëmis), lengviau legalizuoti nelegaliai sukauptà kapitalà, jà perkeldinëti ið valstybës á valstybè ávairio investicijø priedanga, galës lengviau manevruoti didesnëje erdvėje iðvengiant teisës saugos institucijø persekiojimo ir taip menkinti valstybiø kovos su nusikalstamumu rezultatyvumà. Pasak Frankfurto prie Maino universiteto prof. Karlo Schlögelio, nusikaltèliai savo sumanumu, vengiant teisinis atsakomybës, lenkia pried juos kovojanèius valstybës pareigûnus deðimèia metø [2: 2]. Tai gali bûti sàlyga pakelti bendrà nusikalstamumo, þmoniø nesaugumo ir kriminalinës agresijos nebaudþiamumo mastà Europos erdvėje, padidinti nusikaltèlio galimybes kontroliuoti visuomenà ir valdþios institucijas. Valdininkø korupcija dël to gali virsti ne tik laisvu paèio valdininkø apsisprendimu, bet ir moderniojøjø nusikaltèlio neatremiamo diktato rezultatu. Korupcija gali tapti ta forma, kuria nusikaltèliai, nebûdami valdþioje, gali valdyti visuomenà ir jos valdþià.

4. PRIED EUROPOS SÀJUNGÀ VEIKS IR JOS BIUROKRATIZAVIMAS

Europos Sąjunga, norëdama palaikyti savo politinise erdvėje vienodø vertybiø sistemà, jà norminti, ávirtinti bei kontroliuoti, yra priversta vienaip ar kitaip institucionalizuoti Sąjungos valdymà. Vokietijos kancleris G. Schröder siûlo reformuoti Europos Sąjungà federalizmo linkme: Europos komisijà versti Euro-

pos vyriausybė, išplėsti dabartinio Europos parlamento kompetenciją, akurti dar vienus parlamento rūmus. Bet kuriant Sąjungos institucijas, plečiant jų kompetenciją neišvengiamai plėsis bei stiprės Sąjungos biurokratija bei ją lydinti korupcija, polinkis centralizuoti valdymą, plėsti bendrąją reguliavimą. Tai skatins tam tikrą atampą tarp Sąjungos narių ir „Centro“, kurios dalinimas vers Europos Sąjungą ieškoti liberalesnio vienijimosi ir bendradarbiavimo modelio. Sutartis kaip Europos Sąjungos dalyvių tarpusavio interesų derinimo forma vis labiau gali būti keičiama tam tikro masto centrinės biurokratijos diktačiu. Mąstant apie šio ketinimo pasekmes, Didžioji Britanija ir Prancūzija nelinkusios pritarti federalinei Europos Sąjungos atečiai.

Pakenkti Europos Sąjungai ilgainiui, manau, galės net ir *Europos šmogaus teisio teismas*, kurio jurisdikcija šiandien privalo pripažinti valstybės, norinčios tapti Europos Sąjungos narėmis. Bet jei tik šis Teismas ims labai varžyti dalims kurti ir gyvendinti nacionalinę šmogaus teisio ginties politiką atsišvelgiant á tos šalies raidos poreikius ir tas varžymas vis labiau darysis ákyrus ir neperþengiamas, jis gali tapti viena prieþasieþ rinktis Europos Sąjungai kitoká þaliø bendradarbiavimo ir sugyvenimo modelá, kuriame gali jau nebûti tokio Europos šmogaus teisio teismo, arba jo kompetencija gerokai susiaurinta, arba jo sprendimams pripaþastamas rekomendacinis pobûdis.

Taigi tos paëios jëgos, kurios šiandien kuria Europos Sąjungá, jos galiá ir patrauklumá, anksëiau ar vëliau gali virsti tos Sąjungos esminio persimainymo prieþastimis. Juo daugiau valstybiø ástos á Europos Sąjungá ir juo ta Sąjunga darysis grieþëiau centralizuota, tuo greiëiau bræs jos esminio modifikavimosi arba net irimo sálygos. Manýëiau, kad ši Sąjunga turi daugiau þansø ilgiau gyvuoti ir klestëti siaurindama savo centrinio institucijø kompetencijá, negu já plësdama.

5. TEISËS VAIDMUO KURIANT EUROINTEGRACIJOS MODELÁ

Kita Europos Sąjungos funkcionalumui būdinga tendencija – socialinė teisinė valstybė. Europoje šiandien nėra valstybės, kuri nesivadintø teisine arba neketintø tokia tapti. Todël laikantis nuostatos, kad Europos Sąjungá sudaro valstybës, priimanëios teisinio valstybingumo modelá svarbu suvokti, koks gali bûti teisës vaidmuo, modeliuojant Europos Sąjungos ateitá jos nuspëjamumá ir stabilumá. Ar teisë gali suformuluoti kriterijø, á kurá galëtø orientuotis eurointegracija, siekdama ateities stabilumo ir klestëjimo? Kitaip tariant, ar teisë gali bûti eurointegracijos modelis ir darbinë ideologija?

Grindþiant eurointegracijá teisës vieþpatavimu, natûraliai kyla klausimas, kaip turi bûti supranta-

ma pati teisë, kurios vieþpatavimo reikalaujama ir kuriai keliama strateginë uþduotis bûti Europos Sąjungos teisine ideologija? Atsakymo paieþka reikalauja aiðkiaiai áveikti teisinio pozityvizmo popiûrio á teisá, kaip á valstybës kuriamá ir valstybës prievar-ta garantuojamá elgesio taisyklá, absoliutinimá. Ténka pakartoti jau visuotinai ásigalinëia nuostatá apie atsisakymá nuo tradicinio teisës tapatinimo su ástatymu. Ástatymus kuria valstybës valia ir dël to ástatymas ne visada reiðkia teisá. Todël ir ástatymo virðenybë negali uþtikrinti vienodos pagarbos visø Sąjungos dalyviø teisëms ir teisëtiems interesams. Tapatinant teisá su ástatymu, kiekviena valdþios savivalë, ágijusi ástatymo pavidalá, kaip þinia, nustoja bûti savivale þmogaus teisio atþvilgiu ir tampa „teise“. Ðitaip legalizuojami stipriøjø savivalë ir diktatas. Todël paskelbus ástatymo virðenybá nėra realiai áveikiamas jëgos vieþpatavimas, jis tik juo pri-dengiamas.

Tuo tarpu laikant teisá fundamentalesniu dalyku negu ástatymá, demokratinis Europos Sąjungos funkcionavimas reikalauja naujos ir aiðkiaiai formuluojamos teisës sampratos, kuri teisá kildintø ne ið valdinio aparato valios, o ið Sąjungos nariø lygiateisiðkumo ir interesø derinamo kompromisø pagrindu. Á tokiá teisës sampratá pretenduoja teisinis personalizmas arba personalistinë teisës samprata.

PERSONALISTINËS TEISËS SAMPRATOS AKSIOMATIKA

Ði teisës samprata yra kuriama ne savavaliðkai, o teisës kategorijomis apibendrinant pagrindinius rinkos ekonomikos ir demokratinio susitvarkymo principus, juos „perdirbant“ á teisës principus. Tiesiogiai Ði teisës samprata kildinama ið keturiø aksiomø sá-raþo:

1. *Pripaþinimas, jog visi asmenys (tautos) savo interesais, teisëmis ir laisvëmis yra lygûs;*
2. *Kiekvienas asmuo (tauta) yra kultûriðkai pats sau nepakankamas savo interesø ávairovei ágyvendinti;*
3. *Poreikis áveikti (kompensuoti) Ðá kultûriná nepakankamumá verëia individá bendradarbiauti– keistis su kitais individualiais paslaugomis;*
4. *Laisvi ir lygiateisiai asmenys negali keistis paslaugomis kitaip, kaip tik lygiaverëio mainø pagrindu.*

Ðio rinkos ekonomikos principø juridizavimas arba jø performulavimas á elgesio taisyklá „ápareigoja“ apibrëþti teisá ne kitaip, kaip leidimø (teisio) ir paliepimø (pareigø) pusiausvyrá (vienovæ). Teisë tada apibrëþiama kaip reikalavimas pagarbos ir ásipareigojimas pagarbai, arba filosofiniais terminais – egoizmo ir altruizmo vienovë, teisiniais terminais – teisio ir pareigø vienovë. Per teises þmogus – egoistas, per pareigas – altruistas, o per jø vienovæ – socializuotø santykiø dalyvis.

Dieje teisės sampratoje egoizmas ir altruizmas iðkyla kaip dvi teisės esmė iðreiðkianėios priedybė, kurios susivienija kasdieniame socializuoto þmogaus elgesyje neatskiriamu vidiniu ryðiu: negalima tapti teisėtu egoistu (teisė turėtoju) kartu netampant altruistu (pareigø vykdytoju). Ðis vidinis teisės priedaroringumas – tai autentiðkasis demokratinės teisės iðreiðkimo, egzistavimo būdas, kuriame slypi humanistinė, dinaminė teisės prigimtis. Jis neleidþia suabsoliutinti nei vienos ið ðiø priedybė, daro jas visada santykinės, viena be kitos neegzistuojanėias, tik per ðià vienovė savo tapatybė iðsauganėias, galiausiai daro teisė pajėgià kurti bendrąjà naudà – vieno asmens naudà suderinti su kito asmens nauda ir taip pasiekti tarp skirtingø interesø turėtojø socialinė santarvė ir bendradarbiavimà.

Tai atskleidþia visø asmens (tautø) teisė santykinumà ir kartu toje paėioje teisėje atranda jos santykinumo pagrindà (priedaroringà). Asmens teisė santykinumas ne àneðamas ið ðalies, ne valstybės savavaliðkai nustatomas, o su logine būtinybe iðplaukia ið paėios teisės ir pareigø pusiausvyros, kaip tos pusiausvyros būtinas sekmuo: nėra subjektiniø teisės, kuriø nereikėtø garantuoti atitinkamø pareigø vykdymu, ir nėra pareigø, kuriø vykdymas nesukurtø ar negarantuotø teisės. Teisės, atskirtos nuo pareigø, virsta privilegijomis – asmens agresija bendrijos atþvilgiu, o pareigos, nesukurianėios teisės, – prievolėmis – bendrijos agresija pried asmenà

Teisė ir pareigø vienovė apsaugo asmenà nuo pavergimo visuomenei (pareigø absoliutinimo), o visuomenė – nuo atskiro individo agresijos (teisės absoliutinimo). Ðia pusiausvyra teisė atneða à þmoniø santykius santarvė ir socialinė rimtá, o privilegijos ir prievolės – konfliktus ir destruktijas. Teisė jungia visuomenė, o privilegijos ir prievolės jà ardo ið vidaus.

Ði teisė ir pareigø vienovė yra prigimtinė ta prasme, kad ji ne valstybės savavaliðkai nustatyta, o kyla ið laisvø individo (tautø) laisvo keitimosi paslaugomis lygiavertiðkumo pagrindu, siekiant tokiu būdu uþtikrinti savo interesø saugumà ir kartu gyventi santarvėje su artimu. Ji pasiekiami skirtingø interesø turėtojams aktyviai ginant savo interesus, juos tarpusavyje derinant kompromisø pagrindu. Vadinasi, kad laisvi þmonės (tautos) laisvai bendradarbiautø, reikalingos dvi sàlygos: tolerancija ir kompromisas; pirmoji reikalauja, kad santykio dalyviai pripaþintø vienas kito interesus, o antroji – kad priedingi interesai būtø derinami kompromisu (abipusėmis nuolaidomis ir sutartimis).

Tokiu būdu personalistinė teisės samprata iðkyla kaip ðiuolaikinė þmoniø sugyvenimo ir bendradarbiavimo mechanizmà kurianti ir pagrindþianti ideologija, pajėgi tapti eurointegracijos ideologija.

VALDYMO PALENKIMAS TEISEI

Teisinis personalizmas leidþia naujai iðspræsti teisės ir politikos, teisės ir valdymo santyká. Jei skelbiama teisės virðenybė, tai valdymas palenkiamas teisei. Tai pagrindas atsisakyti nuo tradicinio poþiūrio á teisė tik kaip á valdymo áranká. Dabar turime pripaþinti, kad teisė yra ne tik vieðojo administravimo árankis, bet ir jo tikslas: valdymas (politika) – tai tik teisės nustatytø tikslø ágyvendinimas, tai tik þmogaus teisės apsaugos ir ágyvendinimo organizavimas. Valdyti eurointegracijos procesà – tai „primesti“ jam teisinio personalizmo principus:

1) Eurointegracija ásiprasmina kaip kiekvienos valstybės – Sąjungos narės þmogaus teisės saugos padidinimas lygiateisiu bendradarbiavimu;

2) Europos Sąjunga savo vidine organizacija atvira dialogui (kiekvienos dalyvės interesø pareiðkimui) ir interesø kompromisams. Todėl ne tik Lietuva turėtø taikytis prie Europos Sąjungos reikalavimø, bet ir atvirkðėiai (ðia prasme Lietuva turėtø reikalauti ið Europos Sąjungos vienos iðankstinės sàlygos – pripaþinti teisės virðenybė ir ja nuosekliai vadovautis praktikoje);

3) Europos Sąjunga yra gyva, dinaminė sutartis, kur laisvos tautos laisvai veikia, bendradarbiauja savo þmoniø teisės ágyvendinimo interesais ir dėl to nuolat pasiruoðusi keisti savo organizacines formas, jei to reikalauja tie interesai, – būti atvira reformoms, nukreiptoms demokratizavimo linkme;

4) Būtina priedintis pastangoms organizuoti Europos Sąjungà federalizmo pagrindais; teisės vieðpatavimo principas reikalauja teikti pirmumà ne federalizmo, o konfederalizmo principui, geriau sprendþianėiam dialektikà vienovės tautø ávairovėje.

Teisės vieðpatavimu besiremianti Europos Sąjunga nepavojinga negausioms tautoms ir gali sudaryti joms palankias klestėjimo sàlygas, iðsaugoti savo dvasios, kultūros tapatybė. Todėl Lietuvai veikiant eurointegracijoje nereikia kurti specialios taktikos, nereikia jos prasimanyti, jà tiesiog reikia iðvesti ið teisės virðenybės ir personalistinės teisės sampratos, kaip ið ðiuolaikinės þmoniøkojo þmoniø bendravimo ideologijos, ir siekti, kad teisės vieðpatavimas virstø nuolatiniu visø Europos Sąjungos priimamø sprendimø vadovu ir pagrindu.

TEISĖS VIEÐPATAVIMO VIDINIS PRIEDARORINGUMAS

a) Þmogaus teisės – grėsmė teisėms. Taėiau socialinė teisinė valstybė kaip ir bet kuris kitas reiðkinys yra vidiniai priedaroringa. Ribojant valstybinės valdþios kompetencijà þmogaus teisėmis, tas ribojimas sumaþino valdþios savivalė þmogaus teisės atþvilgiu, bet atpalaidavo individø savivalė: teisės suvarþyta val-

džia nebeįpajėgia veiksmingai atlikti savo pagrindinę pareigą – sudrausminti kriminalinę agresiją, užtikrinti jos visuotinę baudžiamumą, apginti teisę teisės priemonėmis. Ši grėsmė žmogaus teisėms formuojasi per padidintą nusikaltėlio teisio globą: atariamojo teisė turėti advokatą nuo sulaikymo dienos ar pirmosios apklausos, kaltinamojo teisė susipažinti ne tik su kaltinamąja įtvada, bet ir su visa byla (tai daro dažnai neefektyvą liudytojų išlaptinimą ir dėl to liudytojui vengia liudyti), teisė neduoti prieš save parodymų, draudimas teismo nuosprendį remti operatyvinio sekimo, slapto telefoninio pasiklausymo duomenimis, jei iš anksto nebuvo gautas teismo leidimas tokius duomenis rinkti, neišdėkumė baudžiamojose bylose aiškintis teisiamojai naudai, liberalizavimas bausmių bei jų atlikimo sistemos ir t. t.

Visa tai, suprantama, yra žmogaus teisio saugos garantija nuo valdžios savivalės. Ir tai yra didžiulis Europos tautė laimėjimas. Bet šis laimėjimas vidiškai prieštaringas, nes objektyviai turi ir antrą pusę. Ji prezumuoja, tarsi teisės saugos pareigūnai turėtė neribotas galimybes nustatyti kiekvienoje bylose objektyviajė tiesė ir jos pagrindu kiekvieno teisės pažeidimo atveju įvykdyti teisingumė – drausminti teisės pažeidėjus. Kadangi objektyviai tos galimybės yra ribotos, todėl darosi vis sunkiau teisei gintis nuo neteisės – teisės priemonėmis prieiti prie nusikaltėlio, ypač organizuoto, ir jė sudrausminti. Lietuvoje ir Vakarė šalyse (pvz, Vokietijoje) išaiškinama tik 40–45% visė užregistruotė nusikaltimė, JAV – dar mažiau. Neišaiškintė teisės pažeidimė mastas – tai nebaudžiamumo mastas. Jis liudija, kokiu mastu pažeistos žmogaus teisės nebeatkuriamos, nebaudžiami jų pažeidėjai, neišdėkomas pagrobtas turtas, kokiu mastu patys piliečiai objektyviai verėiami toleruoti agresijė jė teisio atpvilgiu arba patys piliečiai yra priversti būti teisėjais savo bylose. Kitaip tariant, pagrindinė savo vidaus suvereniteto dalė (60–70%) valstybė priversta „perleisti“ nusikalstamoms struktūroms, pripažinti dvi valdystė, t. y. pripažinti, jog kartu su teisės viršenybe toje paėioje visuomenėje galioja ir kumėio viršenybė. Kuriasi dvi valdžios: žmogaus kūrėjo – oficiali ir žmogaus vartotojo – neoficiali; pirmoji remiasi teisės vieđpatavimu, antroji – kumėio vieđpatavimu; pirmoji nori būti teisinė valstybė, antroji – jėgos valstybė. Teisė, nemažai palikta be valstybės apsaugos, virsta moraliniais pažeidavimais ir āpareigoja tik tuos, kurie savanoriškai jai pasiduoda.

Šitaip teisės vieđpatavimo lozungė priedangoje formuojasi jėgos ir neteisės vieđpatavimas: smurtavusiė valstybė keičia smurtaujantis individas, o valdininkė kariautė karė prieš savo piliečius keičia piliečios tarpusavio karas, kurio kariais ir belaisviais tampa vis daugiau piliečios. Aktyvėjantis terorizmas tampa nauju šios tendencijos ārodymu. Valstybės sie-

kis nepažeisti žmogaus teisio irgi trukdo JAV valstybės institucijoms sukliudyti teroristams sėsti už Amerikos lėktuvė šturvalė bei masiškai kėsintis į JAV žmoniė gyvybė ir sveikatė. Žmogaus teisės ima viršti nauja grėsmė toms paėioms žmogaus teisėms.

Šie integracijos procesai itin sureikšmina teisės ir teisingumo svarbė. Jei šiandien jėga negalima kontroliuoti visuomenios, tai ypatingė reikšmė āgyja teisė ir teisingumas, kurie iš vidaus garantuoja žmogaus teisio saugė, nes reikalauja visė žmoniė teisėms vienodos pagarbos ir apsaugos. Integruotas pasaulis gali plėtotis tik būdamas skrupulingo teisingumo pasauliu.

Taip suprantama teisė, autoriaus nuomone, yra bene veiksmingiausias kovos būdas ir prieš šiuolaikinė terorizmė (baskė, eėėnė, airios, palestinieėios), kuris tampa bene pagrindine vidaus saugumo problema kai kuriose šalyse. Terorizmo prieštats nėra mistiškos, jos gali būti āvairiai aiškintos, bet sunku būtė prieštarauti tiems, kurie tas prieštats pirmiausia sieja su nedėmesingumu teisingumui, tautė teisei į laisvė ir nepriklausomybė. Pagal šiais metais atliktė „Financial Times“ apklausė 55% iš 6000 āvairiose Europos šalyse apklaustė gyventojė mano, kad teroristė atakė prieš JAV miestus 2001 m. rugsėjo 11 d. lėmė JAV užsienio politika. Buvęs JAV prezidentas J. Carter mano, kad ta politika nėra patenkina, nes JAV palaiko visus Izraelio žingsnius ir tarsi atitolo nuo savo ankstesnės pozicijos, kad Izraelis turi pasitraukti iš 1967 m. okupuotė palestinieėios žemios. Ar nedėmesingumo teisei ir teisingumui sėlygomis terorizmas negali būti traktuojamas ir kaip krađtutinis protestas prieš šė nedėmesingumė, ar jis negali būti suvokimas kaip atskirė socialinio grupios ar judėjimė, nepajėgios kitomis priemonėmis ginti savo teisės, būdas? Jei interesė priešprieša āveikinėjama ne kompromisais ir sutartimi, o jėga, tai tė socialinio grupios interesai, kurie neātraukiami į socialinė tvarkė, nustatomė šalies viduje ar tarptautiniuose santykiuose, savotiškai skatinami jėgai priešpastatyti savo jėgė; šis priešpastatymas āgyja ir organizuoto terorizmo pavidalė.

Bet jei teisingumas nėra visuotinė vertybė, tai vargu ar galima tikėtis, kad kuri nors problema (ir terorizmo) bus patikimai ir ilgam išspręsta, nes dėl teisingumo (teisės) ignoravimo visur atsiranda susipriešinimas, neapykanta, abipusis kenkimas. Jei kuri nors problema šiuolaikiniame pasaulyje sprendžiama mstant tik apie kurios nors socialinės grupės, nacijos ar valstybės gerovė, tai turime ne problemas sprendimė, o tik pavojingė jos paadtrinimė.

Ateities pasaulis bus arba teisės vieđpatavimo, arba dangoraižių griuvimo pasaulis. Bet jei jis norės išlikti, klestėti ir XXI amžiuje, jis turės kuo plaėiau paklusti dviems minėtiems demokratinės teisės reikalavimams: priešingė interesė tolerancijai ir jė kompromisui. Tautė išmintis ir saugumas bus matuojamas gebėjimu pa-

siekti kompromisus ir susitarti. Tai kelias ir á terorizmo problemos sprendimà, á terorizmo socialinės bazės siaurinimà, á jo motyvø ir paskatø slopinimà.

b) Socialinė teisinė valstybė atpalaiduoja þmogø vartotojà. Vidiniai prieštarings ir socialinio valstybingumo principas, kuriuo remiasi eurointegracija ir kuriam slypi tiek humanistinė, tiek tà principà ið vidaus griaunanti jėga. Mat, socialinė teisinė valstybė, siekdama garantuoti kiekvienam asmeniui bent minimalø pragyvenimà, asmens teises ir jø ágyvendinimà padaro grieþtai nepriklausomà nuo asmens pareigø vykdymo, nuo jo kultūrinio aktyvumo. Dėl to ji ateityje turės (ir dabar jau turi) gebėjimo toliau plėtotis (ekonomiškai garantuoti savo uþmojus) problemø, kurias vers socialinè teisinè valstybè smarkiai laikinai atsitraukti nuo socialinio valstybingumo principo ir ðitaip aðtrinti irgi laikinai socialinè átempà Vakarø ðalyse. Bet ðis vidinis prieštarings nėra aklavietė, o tik pripaþinimas, jog nei viena tendencija negali būti absoliutinama ir nuolat trunkanti. Laikinai atsitraukiama nuo buvusio socialinės politikos mastø tik tam, kad suaktyvinus gamybà, būtø ágyjama naujø jėgø socialinei politikai neiðgalinèiøjø atþvilgiu toliau vykdyti ir net plėsti. Taigi socialinė þmogaus teisio apsauga yra nuolatinis judėjimas pirmyn ir atgal, kad ta sauga nuolat iðliktø nuolat neiðlikdama tos paèios apimties ir kokybės. Kita vertus, socialinis valstybingumas kartu yra imigracijos á Vakarø ðalis masalas, būtent jis yra tas magnetas, kuris á Vakarø traukia vartotojiškai nusiteikusià kitø ðaliø gyventojø dalà.

Pripaþstant ES kurianèio ir jos funkcionalumà palaikanèio veiksnio santykinumà, ES yra gyvosios kûrybos rezultatas, kuris reikalauja nuolat kûrybinio, á besikeièianèias sąlygas adekvaèiai reaguojanèio popiûrio ir vengimo monopolizuoti tà kûrybà kurio nors ES organizacinio vieneto kompetencija. Eurointegracija, jos kokybė, stabilumas yra visø joje dalyvaujanèio subjektø kuriamosios valios rezultatas. O tai kûrybai ribas ir kryptis nurodo teisė ir jos vieðpatavimas.

IŠVADOS

Neuþtenka þinoti, kad einame á Europos Sąjungà, svarbu þinoti, kur eina pati Europos Sąjunga. Mąstyti Europos Sąjungà, tai kartu mąstyti ir Lietuvos ateitá tai þinoti, jog tie patys veiksniai, kurie ðiandien kuria Europos Sąjungà, garantuoja jos patrauklumà, ateityje darys jos raidà problemiška ar net pavojingai á jà kėsinsis. Tai lemia integracinio proceso vidinis prieštaringsumas, ðiandien naudojamø priemonio kuriamøjø galiø iðsekimas. Ið tokiø galiø priedþriedø paþymėtinø:

1. Ekonominio veiksnio pirmavimas dėl migracijos, konkurencijos aðtrėjimo formuos savo priedþbè – nacionalinio veiksnio pirmumà, o „atvirø durø“ politika – „uþdarø ar gerokai privertø durø“ politikà,

eurointegracija, ypaè jei ji pasuks gilaus federalizmo linkme, ims „gaminti“ savo priedþbè – dezintegracijos tendencijas.

2. Europos Sąjungos ideologinis ir teisinis pagrindas – socialinis teisinis valstybingumas taip pat vidiniai prieštarings:

a) dėl pernelyg toli siekianèios valstybio valios suvarþymo þmogaus teisemis (teisės vieðpatavimu) þmogaus teisio apsaugos politika jau ðiandien virsta nauja grėsmė toms paèioms þmogaus teisėms: valstybės darosi nepajėgios toms sąlygomis veiksmingai blokuoti kriminalinè agresijà, ypaè naujas jos formas – terorizmà ir kitus organizuoto nusikalstamumo pavidalus;

b) prieštarings ir socialinis valstybingumas, palikantis tam tikru lygiu visuotinè gerovè ir tuo pagrindu – visuomenės struktūro stabilumà. Tai pasiekiami socialinėmis programomis skatinant þmogø vartotojà (tai ir viena migracijos á Vakarø skatinimo priedþbè) ir slopinant þmogaus kûrèio kultūrinio aktyvumo motyvus. Tai ilgainiui neiðvengiamai virsta ekonominės paþangos tempø lėtėjimu, naujai atkurianèio socialines átempas ir jas lydinèias pasekmes.

3. Europos Sąjungos ateièiai itin reikðminga bus naujai spræsti ekonominio ir nacionalinio veiksnio sąveikà, atvirumo ir uþdarumo, integracijos ir distancijos dialektikà, naujai permąstyti ðiandien vartojamà teisės (þmogaus teisio) sampratà, teisės ir valstybės santykà jø tarpusavio kompetencijà. Eurointegracija ir jos ateitis – tai nuolatinė naujø pusiausvyro paieðkos ir kûrimo problema, tai nuolatinis ágijimø ir praradimø procesas, nuolatinė paþangos ir regreso diskusija, atitinkamai reikalaujanti ir aiðkios, taip pat dinamiðkos savo ideologijos. Vienas tokios „diskusijos“ vadovø gali būti ir èia aptarta personalistinė teisės samprata (teisinis personalizmas).

Gauta
2003 12 03

Literatūra

1. Pasaulinė etika ir pasaulinė atsakomybė. Dvi deklaracijos. Sud. Hans Küng ir Helmut Schmidt. Vilnius, 1999.
2. Lietuvos rytas. 2002 11 02.

Alfonsas Vaiðvila

ON THE QUESTION OF THE TENDENCIES AND PERSPECTIVES OF THE DEVELOPMENT OF THE EUROPEAN UNION

S u m m a r y

It is not enough to know that we are integrating to the EU: it is important to know where the EU moves itself. To think about the EU means to think about the future of Lithuania and to know that the same factors that create the EU and guarantee its attractiveness today will create problems of its development or even will encroach on its

essence dangerously in the future. The inner discrepancy of the integrating processes, extenuation of the creating powers of the measures used predetermine those facts. Some antipodes may be mentioned:

1. The present prevalence of economic factors, because of migration and increased competition, will form its opposite – the prevalence of national factors. The “open doors” policy will form the “closed doors” policy, and the integration itself if it turns in the direction of deep federalism will begin to generate its opposite – tendencies of disintegration.

2. The ideological and legal base of the EU is the social legal statehood, which is contradictory itself:

a) the policy of the protection of human rights, because of the restraint of the states' will by human rights (the rule of Law), turns into a new menace for the same human rights today: states become bankrupt to block efficiently criminal aggression (and especially its new forms – terrorism and other forms of organized criminality);

b) social statehood is contradictory, too. It ensures the universal welfare and also the stability of social structures. This is reached by social programmes while stimulating man-consumer (this is one of the reasons of the migration to the West) and suppressing man-creator. This inevitably turns into deceleration of the rates of economical progress: this fact leads to the new social stresses and their results.

3. It will be important to solve the relations between the economical and national factors, the dialectics of openness and closure, of integration and distance, to reconsider the contemporary concept of Law (human rights), the relations of the state and Law in the future. Eurointegration and its future are permanent problems of the search and creation of the new balances; they are a permanent process of acquisitions and losses, a permanent discussion of the progress and regress, which needs clear and dynamic ideology. One of the guidelines of such discussion may be the concept of the personalistic law (legal personalism).